

PAAUGLIŲ ATSPARUMO ALKOHOLIUI RAIŠKA SOCIALINIŲ-KOGNITYVINIŲ VEIKSNIŲ KONTEKSTE

Ugnė Kundrotienė, Ramutė Čepienė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnio reikšmingumas, naujumas pasireiškia tuo, kad šiuo tyrimu atskleista profesinės mokyklos mokinių atsparumo alkoholiui raiška, nagrinėjama reiškinį siejant su socialiniais ir kognityviniais veiksniais. Straipsnyje analizuojama paauglystė, šiuo laikotarpiu vykstantys pokyčiai ir alkoholio vartojimo problemas paauglystėje lemiantys veiksniai: tėvai, bendraamžiai, individualios asmenybės savybės, elgesio ir emocinės problemos, kt. Atlikus tyrimą atskleisti paauglių, jų tėvų ir bendraamžių alkoholio vartojimo ypatumai, paauglių atsparumas alkoholiui, jų galios ir sunkumai bei šių veiksmų tarpusavio sąsajos. Nors abu paauglių tėvai vaidina svarbų vaidmenį paauglio atsparumo alkoholiui formavimosi procese, tyrime labiau išryškėjo paauglio motinos požiūrio svarba. Patvirtinta, kad paauglių atsparumo alkoholiui raiškai tiesioginį poveikį daro tėvų ir draugų alkoholio vartojimo ypatumai, jų požiūris į paauglio alkoholio vartojimą bei paauglių galios (socialumo skalė, reiškianti socialinius įgūdžius) ir sunkumai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: profesinės mokyklos mokiniai, paauglystė, alkoholio vartojimas, galios ir sunkumai, socialiniai-kognityviniai veiksniai, atsparumas alkoholiui.

Abstract

The significance and novelty of this article is in the fact that the study has explored the consumption of alcohol among vocational pupils, in order to connect the phenomenon with social and cognitive factors. The article analyses the period of adolescence, changes during the period of adolescence, and factors that determine the problem of alcohol consumption in adolescence: parents, peers, individual personality characteristics, behavioural and emotional problems, etc. The study confirmed the characteristics of alcohol consumption by adolescents, their parents and peers, adolescents' resistance to alcohol, their strengths and difficulties, and the interrelationships between these factors. Although the parents of adolescents play an important role in the process of developing an adolescent's resistance to alcohol, the study highlighted the importance of the attitude of the adolescent's mother. The study confirmed that the expression of adolescents' resistance to alcohol is directly influenced by the alcohol consumption of parents and friends, their attitude towards alcohol consumption by adolescents, and the adolescent's strengths (sociality scale, meaning social skills) and difficulties.

KEY WORDS: vocational pupils, adolescence, alcohol use, strengths and difficulties, social-cognitive factors, resistance to alcohol.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v9i12.2554>

Received 06/11/2023. Accepted 13/11/2023

Copyright © 2023 Ugnė Kundrotienė, Ramutė Čepienė. Published by Klaipėda University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International License \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Paauglystės laikotarpis visuotinai pripažįstamas kaip rizikingas žmogaus gyvenimo laikotarpis, kai jis sparčiai keičiasi fiziškai, intensyviai keičiasi ir kognityviniai gebėjimai bei asmenybės santykių struktūra. Paauglys nebenori paklusti suaugusiųjų taisyklėms, nori atskleisti savo individualumą, siekia saviraiškos ir savirealizacijos. Tačiau daugelis savarankiškumą užtikrinančių psichologinių būdų dar tik formuojasi. Sparčiai vystantis galimi emociniai ir elgesio sunkumai, kurie priklauso nuo daugelio veiksnių: lyties, brendimo tempo, šeimos, kurioje paauglys gyvena. Be kitų neatsakingų poelgių, jie gali pradėti vartoti alkoholį (Hung, Chiang, Chang, Yen, 2011). C. Hung'o ir kt. (2011) atliktame tyrime net 19,54 proc. dalyvavusių paauglių nurodė praeitą mėnesį vartoję alkoholį. Šie rezultatai gauti Taivane, kur alkoholis mažai paplitęs šalyje, čia fiksuojamas 13–18 metų paauglių alkoholio vartojimo didėjimas. Kito tyrimo rezultatai atskleidė, kad net 35 proc. 15–16 metų paauglių turi draugų, kurie pasigeria kartą per mėnesį (Perminienė, Istomina, Drungilienė, Razbadauskas, 2013). Remiantis vykdyto Europos mokyklų alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo apklausos projekto (angl. *The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*) duomenimis, 2019 m. net 61 proc. Lietuvos paauglių vartojo alkoholį. Per 2023 metus Valstybinės vaistų kontrolės tarnybos Farmakologinio budrumo ir apsinuodijimų informacijos skyrius suteikė 32 konsultacijas dėl įtariamo nepilnamečių asmenų apsinuodijimo alkoholiu ir psichotropinėmis medžiagomis. Lyginant su ankstesniais laikotarpiais, konsultacijų skaičius išaugo.

Alkoholio ir kitų psichotropinių medžiagų vartojimas paauglystėje pripažįstamas kaip opi problema. Tiesioginius ir netiesioginius socialinius bei kognityvinius veiksnius, lemiančius paauglių alkoholio vartojimą, tyrinėjo S. C. Duncan, T. E. Duncan'as ir L. Strycker (2006), C. Hung'as ir kt. (2011). Paaiškėjo, kad tėvo, motinos ir bendraamžių alkoholio vartojimas lemia jo vartojimą paauglystėje: paaugliai, kurių tėvai vartoja alkoholį, labiau linkę jį vartoti. Šią tendenciją jau anksčiau konstatavo A. S. Brown (1987), pabrėžusi, kad vaikai paprastai paveldi tradicinius šeimos alkoholio vartojimo įpročius. Tėvų piktnaudžiavimas alkoholiu lemia vaikų elgesio ir emocinius sunkumus (Earle, 2013). Tuo tarpu tėvų priežiūra, globa ir kontrolė stabdo alkoholio vartojimą, ypač tai aktualu vaikinams (Fromme, 2006). Taigi, nors tėvų poveikis paauglio gyvenime šiuo amžiaus tarpsniu nelabai didelis, tai vis dėlto svarbus apsauginis veiksnys (Gintalaitė, Vaitkevičius, Pilkauskienė, 2013).

Kitas svarbus veiksnys – artimų draugų nuostatos ir elgesys alkoholio atžvilgiu. C. Hung'o ir kt. (2011) atliktame tyrime įrodyta, kad tiek artimųjų, tiek klasės draugų alkoholio vartojimas yra tiesioginis rizikos veiksnys, skatinantis pradėti

vartoti alkoholį. Kadangi nori būti priimti bendraamžių, draugų paskatinti ir jie pradeda vartoti alkoholį (Urberg, Degirmencioglu, Pilgrim, 1997; Petronytė, Zaborskis, Veryga, 2007). Paaugliai tiki, kad alkoholis, kaip panacėja, padeda įveikti bendravimo, psichologinio streso, savojo tapatumo paieškos, nerimo dėl ateities problemas (Šumskas, Zaborskis, 2004). Taigi tėvai ir bendraamžiai savo elgesio pavyzdžiu, pasisakymais, paskatinimu veikia ne tik paauglio elgesį, bet ir jo suvokimą, požiūrį, gebėjimą atsispirti alkoholio vartojimui.

Visuotinai pripažįstamas šeimos ir bendraamžių poveikis paauglių alkoholio vartojimo elgesiui nereiškia, kad atsakyta į visus klausimus dėl šio žalingo elgesio veiksmų. Akcentuojant aplinkos poveikį nereikia pamiršti ir paties paauglio asmenybės, jos kognityvinių galių suvokti pasekmes, socialinių įgūdžių, besiformuojančių nuostatų, patiriamų elgesio ir emocijų sunkumų. Būtent mėginimas plačiau pažvelgti į minėtų veiksmų visumą ir tapo šiame straipsnyje pristatomo tyrimo sumanymu. Nauja ir tai, kad tyrimo dalyviais pasirinkti paaugliai, besimokantys profesinėse mokyklose. Apie juos neretai kalbama kaip apie mažiau motyvuotus, dažniau pasižyminčius elgesio sunkumais, vartojančius alkoholį ar kitas psichotropines medžiagas. Taigi straipsnyje keliama mokslinė problema: kaip reiškiasi profesinių mokyklų mokinių atsparumas alkoholiui socialinių-kognityvinių veiksmų kontekste.

Tyrimo objektas – paauglių atsparumo alkoholiui raiška.

Tyrimo tikslas: atskleisti paauglių atsparumo alkoholiui raišką socialinių-kognityvinių veiksmų kontekste.

Tikslo siekiama atliekant šiuos uždavinius: 1) įvertinti paauglių alkoholio vartojimo elgesio ir atsparumo alkoholiui veiksmus; 2) atskleisti paauglių galių ir sunkumų sąsajas su išoriniais atsparumo alkoholiui veiksmiais bei jo vartojimo elgesiu.

Metodologija ir empirinio tyrimo organizavimas: empirinis tyrimas konstruotas remiantis C. C. Hung'u, Y. C. Chiang'u, H. Y. Chang, L. L. Yen (2011), T. E. Duncan'u ir L. Strycker (2006), C. C. Hung'u ir kt. (2011), J. D. Hawkins'u, R. Catalano, J. Y. Miller (1992), R. Alati ir kt. (2005), E. M. Cosell ir kt. (2010), L. Hayes ir kt. (2004), M. D. Wood'u, J. P. Read, R. E. Mitchell'iu, N. H. Brand (2004); L. Jaruševičiene ir kt. (2009). Pagrindinės nuostatos atskleistos C. C. Hung'o, Y. C. Chiang'o, H. Y. Chang, L. L. Yen (2011).

Metodas – kiekybinis.

1. Alkoholio vartojimo problematiką paauglystėje lemiantys veiksniai

Paauglystės laikotarpiu sparčiai augama ir lytiškai bręstama, formuojasi socialinė savimonė. Pripažįstama, kad paauglystė dažniausiai tęsiasi nuo 12 iki 18 metų.

Šis laikotarpis dar skirstomas į ankstyvąją paauglystę (12–14 metų), pereinamąją laikotarpį (15-ieji metai) ir vėlyvąją paauglystę (16–18 metai) (Žukauskienė, 2012). Vėlyvosios paauglystės laikotarpiu ypač išryškėja nepriklausomybės nuo šeimos siekiai ir tapatumo paieškos bei vidinės kovos, pasireiškiančios dažna nuotaikų kaita, konfliktais su tėvais, mokytojais ir kt., be to, jaučiamas didelis draugų poreikis, noras priklausyti, būti priimtam. Nors vyresni paaugliai jau geba geriau vertinti informaciją ir numatyti veiksmų pasekmes sprendžiant iškilusias problemas, jų elgesio paskatos dažnai tebėra impulsyvios, priklausomos nuo artimoje aplinkoje vyraujančių stereotipinių pavyzdžių. Kaip bebūtų, paauglystė yra dinamiškas periodas su daugybe vykstančių pokyčių (fiziniai, emociniai, hormoniniai ir psichologiniai) ir alkoholio vartojimo patirtimi. Šiuo laikotarpiu ypač svarbūs darnūs tėvų tarpusavio santykiai šeimoje, tai yra stiprus paauglių alkoholio vartojimą stabdantis veiksnys (Loxley, Toumbourou, Stockwell, Haines, Scott, Godfrey, Waters, Patton, Fordham, Gray, Marshall, Ryder, Saggars, Sancic, Williams, 2004; Deas, Thomas, 2002; Milevsky, 2015).

Analizuojant alkoholio vartojimą paaiškėjo, kad jį skatina daugybė įvairių veiksnių. Remiantis epidemiologinių tyrimų rezultatais galima teigti, kad vartojimą lemia šeimos ir bendruomenės problemos, bendraamžių poveikis, mokymosi įstaigos politika, individualios asmenybės savybės (Hawkins, Catalano, Miller, 1992). G. Petronytė ir kt. (2007) skiria biologinius (genetinius), ekonominius, kultūrinius, socialinius, psichologinius, asmenybinius veiksnus. Genetikos tyrimai atskleidė, kad 40–60 proc. alkoholio vartojimą lemia būtent biologiniai tėvai. Kitų panašių tyrimų duomenimis, 30 proc. vaikų iš alkoholikų šeimų tampa alkoholikais (Petronytė ir kt., 2007). Jau 1970 metais mokslininkai teigė, kad alkoholizmas stipriai paveikia šeimas, t. y. šeimoje vyraujantis alkoholizmas lemia didesnę vaikų piktnaudžiavimo alkoholiu riziką, galima netgi tapti nuo jo priklausomais. Tai patvirtino dvynių tyrimai, atskleidę, kad dalis alkoholikų tėvų vaikų turi su alkoholiu susijusių problemų. Be to, paaiškėjo, kad didesnę tikimybę susirgti alkoholizmu turi vaikai, kurių biologiniai tėvai yra alkoholikai, su kokiais įtėviais ar globėjais jie begyventų (Schuckit, 1995; Slutske, D’Onofrio, Turkheimer, Emery, Harden, Heath, Martin, 2008). Tikimybė susirgti ypač padidėja, jeigu abu tėvai yra alkoholikai. Ši rizika didesnė, jei alkoholizmu serga motina. Maždaug trečdalis alkoholizmu sergančių asmenų turi artimų giminių, kurie taip pat turi šią priklausomybę (Alati, Najman, Kinner, Mamun, Williams, O’Callaghan, Bor, 2005; Bulotaitė, 2009).

Atlikta nemažai tyrimų, siekiant geriau suprasti šeimos vaidmenį ir auklėjimo ypatumus, lemiančius paauglio piktnaudžiavimą alkoholiu. Paaiškėjo, kad svarbiais ankstyvo alkoholio vartojimo veiksniais galima laikyti prastą šeimos funkcionavimą, šeimos struktūros ypatumus (pvz., išsiskyrusios ar sudėtinės šeimos),

žemą socioekonominę padėtį, netinkamą auklėjimą, tėvų ir / ar brolių ar seserų alkoholio vartojimą bei prastus tėvų ir vaikų, brolių ir seserų tarpusavio santykius (Deas ir kt., 2002; Cosell ir kt., 2010). Tyrimai išryškino motinos svarbą, nes paaiškėjo, kad paauglio gyvenimas su vieniša motina lemia mažesnę alkoholio vartojimą nei gyvenimas su vienišu tėvu ar ne su biologiniais tėvais (Deas ir kt., 2002; Bjarnason, Andersson, Choquet, Rapinett, 2003). Motinos bendravimo stilius motyvuoja paauglius keisti alkoholio vartojimo įpročius (Baudat, Antonietti, Zimmermann, Petegem, 2017). Tuo tarpu motinos alkoholio vartojimas yra stiprus paauglio išitraukimo į alkoholio vartojimą rizikos veiksnys (Alati ir kt., 2005). Šeimos struktūros pokyčiai gali silpninti tėvų bei vaikų tarpusavio ryšius ir tai gali tapti paauglio alkoholio vartojimo priežastimi (Cosell ir kt., 2010). Kaip bebūtų, probleminis alkoholio vartojimas būdingesnis visų tipų pažeistos struktūros šeimų paaugliams (Bjarnason ir kt., 2003).

Tėvų ir paauglių tarpasmeninių santykių kokybė yra nuolat besitęsianti tėvų bei paauglių tarpusavio sąveika, ji gali būti stipriai veikiama tėvų požiūrio bei elgesio. Tai gali vykti keliais būdais: tėvai patys siūlo alkoholį savo paaugliams; jie išreiškia savo požiūrį į alkoholio vartojimą ir pateisina savo vaikų alkoholio vartojimą arba modeliuoja alkoholį vartojančių tėvų elgesį. Tėvų požiūris gali būti perduotas atvirai arba tyliai, nustatant elgesio apribojimus arba perduodant savo vertybes, atsižvelgiant į savo pačių alkoholio vartojimo įpročius (Cosell ir kt., 2010). Įvairių šalių tyrėjai tvirtina, kad šeimos narių alkoholio vartojimas tiesiogiai susijęs su didesniu paauglių išitraukimu vartoti alkoholį. Kuo labiau tėvai toleruoja alkoholio vartojimą ar aplaidžiai į tai žiūri, tuo dažniau paaugliai pradeda vartoti alkoholį ir net gerokai į tai įsitraukia (Hayes ir kt., 2004; Wood, Read, Mitchell, Brand, 2004; Jaruševičienė ir kt., 2009). Šeimose, kur vyrauja teigiamas požiūris į narkotikus, nuolat girtaujama ar vartojamos kitos narkotinės medžiagos, vaikai, sekdami tėvų pavyzdžiu, dažniau linkę vartoti alkoholį. A. G. Davidičienės (2001) atlikti tyrimai atskleidė, kad jaunuoliai, kuriems vaikystėje tėvai neleido vartoti alkoholio, daug rečiau vartoja alkoholinius gėrimus, net 65 proc. tokių vaikų visiškai nevartoja alkoholio. Jeigu tėvai leisdavo paragauti, negeriančių paauglių skaičius iškart sumažėdavo iki 34 proc. Jeigu tėvai tik kartais leisdavo paragauti, visai nevartojančių alkoholio paauglių skaičius sumažėdavo iki 12 proc. Visi leidusių ragauti alkoholinius gėrimus tėvų vaikai užaugę vartojo alkoholį.

C. C. Hung'as ir kt. (2011), apibendrinami paauglių alkoholio vartojimo problematiką, linkę akcentuoti socialinius-kognityvinius veiksnius, kuriais ir remtasi atliekant šį tyrimą, tai: tėvo, motinos, bendraamžių alkoholio vartojimas, tėvo ir motinos požiūris į alkoholio vartojimą bei bendraamžių skatinimas vartoti alkoholį. Kognityviniai veiksniai: tėvų ir bendraamžių požiūrio į alkoholio vartojimą suvokimas, teigiamas arba neigiamas alkoholio poveikio vertinimas, adekvatus žalos

suvokimas ir vertinimas, pasekmių suvokimas ir logiška šių veiksmų pasekmė – atsparumo alkoholiui pobūdis. Reikšmingais autoriai laiko ir papildomus veiksnius: lytis, gyvenamoji vieta, tėvų, ypač motinos, išsilavinimas, tėvų šeiminė padėtis, emocinė parama, elgesio kontrolė ir kt.

Tyrimų analizė atskleidė, kad paauglių alkoholio vartojimo problemas gali lemti ne tik išorinės priežastys, bet ir jų psichinės sveikatos problemos. O. Heradstveit' o ir kt. (2018) teigimu, paauglių elgesio problemos, hiperaktyvumas glaudžiai susiję su alkoholio vartojimo problemomis. Anot A. G. Davidavičienės (2001), kai kurie žmonės iš prigimties yra jautresni ir labiau pažeidžiami aplinkos, tad ieškodami, kaip nuslopinti emocinę įtampą, dažnai pasirenka lengviausią būdą – alkoholio vartojimą. P. Kivimäki ir kt. (2014) atskleidė, kad paauglių alkoholio vartojimas neatsiejamas nuo jų agresyvaus elgesio. Negebėjimas tvarkytis su neigiamomis emocijomis – nuo žalingo alkoholio vartojimo (Blumenthal, Leen Feldner, Fra-la, Badour ir Ham, 2010; Kuntsche, Knibbe, Gmel, Engels, 2006). Paaugliai gali išmokti vartoti alkoholį, siekdami mažinti depresijos simptomus ir socialinį nerimą (Tomlinson, Brown, 2012). Tyrimo, kuriame dalyvavo 11 943 Taivano 15–18 metų paaugliai, rezultatai atskleidė, kad dėmesio ir mąstymo problemos, somatiniai nusiskundimai susiję su didesne alkoholio vartojimo patirtimi (Chuan-Yu ir kt., 2008). Tuo tarpu teigiamos savybės gali padėti atsispirti alkoholio vartojimui. M. L. Scheier'is ir kt. (1999) atskleidė, kad gebėjimas spręsti problemas, kognityviniai įgūdžiai, pasitikėjimas savimi, akademinis pasitikėjimas (įskaitant įsivertinimą, susijusį su mokyklinių užduočių supratimu) siejami su mažesniu alkoholio vartojimu.

Apibendrinant galima teigti, kad paauglių alkoholio vartojimą lemia šie veiksniai: asmeninės savybės, psichinės sveikatos problemos, santykiai su tėvais ir bendraamžiais, jų požiūris į alkoholio vartojimą.

2. Paauglių atsparumo alkoholiui raiškos socialinių-kognityvinių veiksmų kontekste tyrimas

Tyrimo metodologija, organizavimas, dalyviai. Tyrimas vykdytas 2018 m. sausį. Jame dalyvavo 202 Klaipėdos miesto profesinių mokyklų I kurso mokiniai (55 merginos ir 147 vaikinai). Tyrimo dalyvių amžius – nuo 16 iki 17 metų.

Atliekant tyrimą, laikytasi etikos reikalavimų. Gauti leidimai atlikti tyrimą iš profesinių mokyklų direktorių, tyrimo dalyviams suteikta laisvė dalyvauti tyrime savo noru. Tiems, kurie sutiko dalyvauti tyrime, paaiškintas tyrimo tikslas, užtikrintas anonimiškumas ir konfidencialumas.

Alkoholio vartojimo elgesiui ir socialiniams-kognityviniams veiksniams įvertinti naudotas „Alkoholio vartojimo elgesio ir suvokimo klausimynas“ (Drinking Behavior and Perceptions Questionnaire, žr. Hung, Chiang, Chang, Yen, 2011). Jo autoriai – C. C. Hung’as, Y. C. Chiang’as, H. Y. Chang, L. L. Yen – suteikė leidimą versti klausimyną į lietuvių kalbą ir naudoti savo tyrime.

Klausimyną sudaro penkios dalys (A, B, C, D, E). A dalyje vertinamas paties paauglio alkoholio vartojimas. Pateikti galimi atsakymų variantai: (1) *Niekada*; (2) *Pastaraisiais metais ne, bet vartojau pernai*; (3) *Pastarąjį mėnesį ne, bet vartojau šiek tiek šiais metais*; (4) *Vieną ar du kartus per pastarąjį mėnesį*; (5) *Daug kartų per pastarąjį mėnesį*; (6) *Kiekvieną pastarojo mėnesio dieną*. B dalyje vertinamas paauglio suvokiamas jį supančių žmonių (mamos, tėvo, artimų draugų, bendraklasių) alkoholio vartojimo elgesys. Atsakymų variantai tokie pat kaip A dalyje. Pateikti du klausimai apie artimų draugų ir bendraklasių alkoholio vartojimą. C dalyje vertinamas paauglio suvokiamas artimų žmonių požiūris į alkoholio vartojimą. D dalyje pateikta atsparumo alkoholiui skalė. Gebėjimas atsispirti alkoholio vartojimui vertinamas susumavus penkių teiginių atsakymus (nuo 5 iki 25 balų). Aukštesnis balas rodo didesnę gebėjimą atsisakyti alkoholio. Šios skalės Cronbacho $\alpha = 0,914$. E dalyje pateikta alkoholio poveikio vertinimo skalė, sudaryta iš 10 teiginių, vertinamų pagal 5 balų Likerto skalę. Penki teiginiai yra apie teigiamą alkoholio poveikį. Aukštesnis balas rodo pritarimą teigiamam alkoholio poveikiui. Kiti penki teiginiai yra apie neigiamą alkoholio poveikį. Aukštesnis balas rodo tvirtesnį įsitikinimą dėl neigiamo alkoholio poveikio. Nustatytas bendras skalės patikimumas Cronbacho $\alpha = 0,748$. Teigiamo poveikio subskalės Cronbacho $\alpha = 0,771$; neigiamo poveikio subskalės Cronbacho $\alpha = 0,790$.

Galioms ir sunkumams įvertinti pasitelktas „Galių ir sunkumų klausimynas“ (angl. *Strengths and Difficulties Questionnaire* – SDQ, žr. Goodman, 1997). Tyrimui naudota lietuviška SDQ vaikams skirta versija be poveikio priedo (11–17 metų vaikams). Lietuvišką klausimyno variantą parengė G. Gintilienė, S. Girdzi-jauskienė, D. Černiauskaitė, S. Lesinskienė, R. Povilaitis, D. Pūras. Klausimyne pateikti 25 teiginiai apie teigiamas ir neigiamas vaiko savybes. Iš viso dešimt teiginių skirta vaiko galioms, penkiolika – vaiko sunkumams įvertinti. Šie teiginiai sudaro penkias skales po penkis teiginius kiekvienoje: emocinių simptomų; elgesio problemų; hiperaktyvumo; problemų su bendraamžiais ir socialumo. Pastarosios skalės teiginiai atskleidžia vaiko galias: gebėjimą bendrauti, empatiškumą, pasirengimą padėti kitiems ir kt. Sunkumų skalėse yra dar penki vaiko galias rodantys teiginiai. Skaičiuojant rezultatus jų įverčiai perkoduojami. Taigi galios suprantamos kaip įvairių socialinių įgūdžių visuma.

Kiekvieną teiginį vaikai ir paaugliai vertina atsakydami: *netiesa*; *iš dalies tiesa*; *tiesa*. Kiekvieno klausimyno skalės rezultatas gali svyruoti nuo 0 iki 10. Bendras

sunkumų įvertis apskaičiuojamas susumavus visų skalių, išskyrus socialumo, taškus. Šis įvertis gali būti nuo 0 iki 40 taškų (Gintilienė, Girdzijauskienė, Černiauskienė, Lesinskienė, Povilaitis, Pūras, 2004). Nustatytas SDQ klausimyno bendras vidinis patikimumas – Cronbach'o $\alpha = 0,682$.

Tyrimo duomenys apdoroti kompiuterio programomis SPSS 20.0, *Microsoft Word* bei *Microsoft Excel*. Taikyti šie statistinės analizės metodai: 1) aprašomoji statistika leido nustatyti procentinį požymių pasiskirstymą tiriamųjų populiacijoje; 2) vidiniam klausimynų suderinamumui nustatyti naudota Cronbach'o α ; 3) darbe naudojamų kintamųjų skirstinių normalumui nustatyti pasitelktas Shapiro-Wilk'o testas; 4) siekiant palyginti dvi nepriklausomas imtis pasitelktas Mann-Whitney'aus testas; 5) trims ir daugiau nepriklausomų imčių palyginti pasitelktas Kruskal-Wallis'o testas; 6) skirtumai tarp kokybinių požymių vertinti taikant chi kvadrato (χ^2) kriterijų; 7) tarpusavio ryšiams nustatyti naudotas Spearman'o ρ koreliacijos koeficientas. Duomenų analizei naudoti du statistinio reikšmingumo koeficiento lygmenys: $p < 0,01$ ir $p < 0,05$. Vyresnių paauglių alkoholio vartojimo prognostiniam modeliui taikyta logistinės regresijos analizė.

Pagrindiniai tyrimo rezultatai

Teorinės tyrimo prielaidos atskleidė, kad alkoholio vartojimas paauglystėje ypač dažnas reiškinys. Mūsų atlikto tyrimo dalyviai – 16–17 metų paaugliai, Klaidos profesinių mokyklų mokiniai, apie kuriuos neretai atsiliepiama kaip apie turinčius elgesio problemų, menkai motyvuotus, dažniau vartojančius psichoaktyvias medžiagas, taip pat ir alkoholį. „Alkoholio vartojimo elgesio ir suvokimo klausimyno“ A dalies rezultatai atskleidė, kad dauguma (60,4 proc.) tiriamųjų pastarąjį mėnesį alkoholio nevartojo. Kita dalis (39,6 proc.) tiriamųjų teigė pastarąjį mėnesį dažniau ar rečiau alkoholį vartoję. Siekiant geriau suprasti paauglių artimos aplinkos (motinos ir tėvo) ir draugų alkoholio vartojimo elgesį, naudota klausimyno B dalis. Išanalizavus rezultatus, paaiškėjo ryškūs motinos ir tėvo alkoholio vartojimo dažnumo skirtumai (1 lentelė).

Darytina prielaida, kad tyrime dalyvavusių profesinės mokyklos mokinių tėvai nurodytais laikotarpiais alkoholį vartojo dažniau nei motinos. Tuo tarpu paauglių artimi draugai, palyginti su bendraklasiais, pastaraisiais metais dažniau vartojo alkoholį (2 lentelė). Tikėtina, kad paauglių santykiai su bendraklasiais paviršutiniškesni, mažiau dalijamasi savo asmenine patirtimi, tad mažiau žinoma ir apie jų alkoholio vartojimo elgesį.

1 lentelė. Motinos ir tėvo alkoholio vartojimo dažnumas

Teiginys	Motina		Tėvas	
	Absoliutus skaičius	Procentas	Absoliutus skaičius	Procentas
Niekada	88	43,6	47	23,3
Pastaraisiais metais ne, bet vartojuau pernai	41	20,3	50	24,8
Pastarąjį mėnesį ne, bet vartojuau šiais metais	37	18,3	27	13,4
Vieną ar du kartus per pastarąjį mėnesį	30	14,9	50	24,8
Daug kartų per pastarąjį mėnesį	3	1,5	18	8,9
Kiekvieną pastarojo mėnesio dieną	3	1,5	8	4,0
Iš viso:	202	100,0	200	99,0

2 lentelė. Suvoktas artimų draugų ir bendraklasių alkoholio vartojimo dažnumas

Draugų skaičius	Artimi draugai		Bendraklasiai	
	Dažnis	Procentas	Dažnis	Procentas
Nė vienas	12	5,9	5	2,5
Keletas	57	28,2	28	13,9
Pusė jų	22	10,9	20	9,9
Dauguma jų	51	25,2	47	23,3
Visi	26	12,9	26	12,9
Nežinau	34	16,8	76	37,6
Iš viso	202	100,0	202	100,0

Siekiant geriau suprasti paauglių alkoholio vartojimo elgesį bei jų atsparumą alkoholiui, pasidomėta, kaip patys tyrimo dalyviai suvokia tėvų ir draugų požiūrį į tai, kad jie vartoja alkoholį (3 lentelė). Tam panaudota klausimyno C dalis.

3 lentelė. Suvoktas artimų draugų, bendraklasių ir tėvų požiūris į jų alkoholio vartojimą

	Tėvas		Motina		Artimi draugai		Bendraklasiai	
	Dažnis	Procentas	Dažnis	Procentas	Dažnis	Procentas	Dažnis	Procentas
Labai prieš	63	31,2	78	38,6	19	9,4	15	7,4
Prieš	70	34,7	77	38,1	31	15,3	22	10,9
Abejingas	59	29,2	34	16,8	89	44,1	91	45,0
Palaiko	7	3,5	8	4,0	48	23,8	56	27,7
Labai palaiko	3	1,5	5	2,5	15	7,4	18	8,9
Iš viso	202	100,0	202	100,0	202	100,0	202	100,0

Paaikškėjo, kad, paauglių akimis, daugelis tėvų ir motinų jų alkoholio vartojimo nepalaiko. Tačiau palyginus duomenis (1 ir 3 lentelė), paaikškėjo, kad daugelis tėvų (65,9 proc.) ir motinų (76,7 proc.) yra *labai prieš* arba *prieš*, kad jų vaikai vartotų alkoholį, nors daugelis tėvų (75,7 proc.) ir motinų (56,4 proc.) patys jį daugiau ar mažiau vartoja. Daroma prielaida, kad tėvai ir motinos paauglių neskatina vartoti alkoholio, nors patys taip nesielgia.

Kitokie rezultatai gauti palyginus suvoktą artimų draugų ir bendraklasių alkoholio vartojimo dažnumą (2 lentelė) su suvoktu artimų draugų, bendraklasių ir tėvų požiūriu į tai, kad jie vartoja alkoholį (3 lentelė). Paaikškėjo, kad dauguma artimų draugų ir bendraklasių yra tiesiog abejingi arba *palaiko* / *labai palaiko* tai, kad jie vartoja alkoholį, daugelis ir patys jį vartoja.

Profesinės mokyklos mokinių atsparumo alkoholiui raišką leido panagrinėti mūsų naudoto instrumento D dalis – atsparumo alkoholiui skalė. Skalės aprašomoji statistika atskleidė, kad tiriamieji pasižymi gana aukštu atsparumo rodikliu ($M = 18,85$, kai maksimali reikšmė – 25) (4 lentelė).

4 lentelė. Atsparumo alkoholiui skalės aprašomoji statistika

Skalė	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Atsparumas alkoholiui	5	25	18,85	5,84

Palyginus merginų ir vaikinų atsparumą alkoholiui, reikšmingų skirtumų nenustatyta. Nuspręsta palyginti vartojusių alkoholį ir jo nevartojusių per pastarąjį mėnesį paauglių atsparumą alkoholiui (5 lentelė). Taikytas Mann-Whitney'aus testas.

5 lentelė. Per pastarąjį mėnesį vartojusių alkoholį ir jo nevartojusių paauglių atsparumo jam palyginimas

Skalė	Vartojusieji alkoholi per pastarąjį mėnesį N = 80	Nevartojusieji alkoholio per pastarąjį mėnesį N = 122	p reikšmė
	Rangų vidurkis	Rangų vidurkis	
Atsparumas alkoholiui	81,16	114,84	0,001

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad atsparumas alkoholiui statistiškai reikšmingai tarp pastarąjį mėnesį alkoholį vartojusių ir jo nevartojusių paauglių skiriasi: alkoholio nevartoję paaugliai pasižymėjo stipriau išreikštu atsparumu alkoholiui.

Teorinės tyrimo prielaidos atskleidė, kad paauglių alkoholio vartojimas priklauso nuo įvairių socialinių veiksnių: tėvo, motinos, bendraamžių alkoholio vartojimo, tėvo ir motinos požiūrio į alkoholio vartojimą bei bendraamžių skatinimo vartoti alkoholį. Pirmiausia siekta palyginti paauglių atsparumą alkoholiui, atsižvelgiant į tai, kiek jų artimų draugų vartojo alkoholį per pastaruosius metus. Kruskal-Wallis'o testo nepriklausomoms imtims rezultatai pateikti 6 lentelėje.

6 lentelė. Paauglių atsparumo alkoholiui palyginimas atsižvelgiant į tai, kiek jų artimų draugų vartojo alkoholį per pastaruosius metus

Skalė	Artimi draugai	Absolūtus skaičius	Rangų vidurkis	p reikšmė
Atsparumas alkoholiui	Nė vienas	12	117,92	0,001
	Keletas	57	100,90	
	Pusė jų	22	79,95	
	Dauguma jų	51	74,39	
	Visi	26	56,79	

Tyrimo duomenys atskleidė, kad atsparumas alkoholiui statistiškai reikšmingai susijęs su artimų draugų alkoholio vartojimu ($p = 0,001$). Iš šių rezultatų galima spręsti, kad artimų draugų alkoholio vartojimas galimai yra paauglio atsparumą alkoholiui mažinantis veiksnys. Gauti duomenys patvirtina tyrėjų (Hung ir kt., Urberg, Degirmencioglu, Pilgrim, 1997; Petronytė, Zaborskis, Veryga, 2007) išvadą: paaugliai nori būti priimti bendraamžių, todėl draugų pavyzdžio paskatinti arba pradeda vartoti alkoholį, arba jo atsisako. Rezultatų analizė atskleidė ir draugų nuostatų svarbą alkoholio vartojimo elgesiui. Kruskal-Wallis'o testas nepriklausomoms imtims leido palyginti paauglių atsparumą alkoholiui, remiantis jų artimų draugų ir bendraklasių požiūriais į tai, kad jie vartoja alkoholį (7 ir 8 lentelės).

7 lentelė. Paauglių atsparumo alkoholiui palyginimas, remiantis jų artimų draugų požiūriais į tai, kad jie vartoja alkoholį

Skalė	Artimų draugų požiūris į tai, kad jie vartoja alkoholį	Absoliutus skaičius	Rangų vidurkis	<i>p</i> reikšmė
Atsparumas alkoholiui	Labai prieš	19	112,08	0,034
	Prieš	31	111,19	
	Abejingas	89	109,02	
	Palaiko	48	78,94	
	Labai palaiko	15	95,67	

Iš 7 lentelės galima matyti, kad paauglių atsparumas alkoholiui statistiškai reikšmingai skiriasi, tai priklauso nuo artimų draugų požiūrio į tai, kad jie vartoja alkoholį ($p < 0,05$). Atsparumas alkoholiui yra didesnis tų tiriamųjų, kurių artimi draugai yra *labai prieš* tai, kad jie vartoja alkoholį.

8 lentelė. Paauglių atsparumo alkoholiui palyginimas, remiantis jų bendraklasių požiūriu į tai, kad jie vartoja alkoholį

Skalė	Bendraklasių požiūris į tai, kad jie vartoja alkoholį	Absoliutus skaičius	Rangų vidurkis	<i>p</i> reikšmė
Atsparumas alkoholiui	Labai prieš	15	129,27	0,035
	Prieš	22	101,32	
	Abejingas	91	108,49	
	Palaiko	56	83,16	
	Labai palaiko	18	100,31	

Abiejų lentelių (7–8) duomenys atskleidė reikšmingą tendenciją ($p < 0,05$), kad atsparumas alkoholiui yra didesnis tų paauglių, kurių artimi draugai ir bendraklasiai yra *prieš* ir *labai prieš* tai, kad jie vartoja alkoholį.

Panašūs rezultatai gauti ir palyginus paauglių atsparumą alkoholiui, remiantis jų tėvų (motinos ir tėvo) požiūriu į tai, kad jie vartoja alkoholį (Kruskal-Wallis'o testo nepriklausomoms imtims rezultatai pateikti 9 ir 10 lentelėse).

9 lentelė. Paauglių atsparumo alkoholiui palyginimas, remiantis tėvo požiūriu į tai, kad jo vaikas vartoja alkoholį

Skalė	Tėvo požiūris į tai, kad jo vaikas vartoja alkoholį	Absoliutus skaičius	Rangų vidurkis	p reikšmė
Atsparumas alkoholiui	Labai prieš	63	106,06	0,01
	Prieš	70	110,64	
	Abejingas	59	95,20	
	Palaiko	7	31,93	
	Labai palaiko	3	78,67	

Rezultatai atskleidė, kad paauglių atsparumas alkoholiui statistiškai reikšmingai skiriasi ir priklauso nuo tėvo požiūrio į tai, kad jo vaikas vartoja alkoholį ($p < 0,05$). Atsparesnis alkoholiui yra tas paauglys, kurio tėvas yra *prieš* ir *labai prieš* tai, kad jo vaikas vartoja alkoholį.

10 lentelė. Paauglių atsparumo alkoholiui palyginimas, remiantis motinos požiūriu į tai, kad jos vaikas vartoja alkoholį

Skalė	Motinos požiūris į tai, kad jos vaikas vartoja alkoholį	Absoliutus skaičius	Rangų vidurkis	p reikšmė
Atsparumas alkoholiui	Labai prieš	78	111,35	0,001
	Prieš	77	102,74	
	Abejinga	34	99,82	
	Palaiko	8	31,06	
	Labai palaiko	5	52,90	

10 lentelės rezultatai leidžia teigti, kad paauglių atsparumas alkoholiui statistiškai reikšmingai skiriasi ir priklauso nuo motinos požiūrio į tai, kad jos vaikas vartoja alkoholį ($p < 0,05$). Atsparumas alkoholiui yra didesnis tų paauglių, kurių motina yra *prieš* ir *labai prieš* tai, kad jos vaikas vartoja alkoholį.

Analizuojant 9 ir 10 lentelių duomenis atkreipiame dėmesį į iškalbingus absoliučių skaičių stulpelius. Tik labai maža dalis tyrimo dalyvių paauglių pripažino, kad jų mama ar tėvas palaiko arba labai palaiko savo sūnaus / dukters alkoholio vartojimą. Tėvo abejingas požiūris konstatuojamas beveik dvigubai dažniau nei motinos. Taigi tikėtina, kad šeimose paaugliai retai skatinami vartoti alkoholį, tačiau šiai prielaidai patvirtinti reikia išsamesnių tyrimų.

Kaip ir kiekvienas paauglių elgesio aspektas, alkoholio vartojimo elgesio priežastys yra ne tik išorinės, bet ir vidinės. Neretai manoma, o praktika šią prielaidą iš dalies patvirtina, kad į profesines mokyklas stoja mažiau motyvuoti, nelabai

gabūs, įvairių elgesio ir emocinių problemų turintys paaugliai. Tad planuojant šia-
me straipsnyje pristatomo tyrimo dizainą nuspręsta įvertinti tyrimo dalyvių galias
ir sunkumus pasitelkus „Galių ir sunkumų (SDQ) klausimyną“, kurį pildė patys
paaugliai. Galių ir sunkumų (SDQ) rezultatų aprašomoji statistika pateikta 11 len-
telėje.

11 lentelė. SDQ rezultatų aprašomoji statistika

Skalės	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidur- kis	Standartinis nuokrypis
Socialaus elgesio	5	15	11,07	2,10
Hiperaktyvumo	5	14	8,43	2,05
Emocinių simptomų	5	14	7,56	2,14
Elgesio problemų	5	12	7,61	1,39
Problemų su bendraamžiais	5	14	7,66	1,73
Bendra sunkumų	21	46	31,26	5,24

Rezultatai (vidurkių reikšmės – 11 lentelėje) atskleidė, kad paaugliai labiau
linkę priskirti sau socialų elgesį (11,07) ir hiperaktyvumą (8,43). Emociniai simp-
tomai (7,56), elgesio problemos (7,61) ir problemos su bendraamžiais (7,66), jų
manymu, nereikšmingos.

Įdomius rezultatus gavome palyginę paauglių sau priskiriamas galias ir sunku-
mus vaikinių ir merginų grupėse. Rezultatai pateikti 12 lentelėje.

12 lentelė. Merginų ir vaikinių galių bei sunkumų palyginimas

Skalės	Lytis	Absoliutus skaičius	Rangų vidurkis	p reikšmė
Socialaus elgesio	Merginos	55	131,64	0,000
	Vaikinai	147	90,22	
Hiperaktyvumo	Merginos	55	115,40	0,036
	Vaikinai	147	96,30	
Emocinių simptomų	Merginos	55	125,11	0,000
	Vaikinai	147	92,67	
Elgesio problemų	Merginos	55	99,15	0,716
	Vaikinai	147	102,38	
Problemų su bendraamžiais	Merginos	55	91,64	0,135
	Vaikinai	147	105,19	
Bendra sunkumų	Merginos	55	116,27	0,028
	Vaikinai	147	95,97	

12 lentelės duomenys atskleidė, kad merginos savo socialų elgesį, hiperaktyvumą, emocinius simptomus vertina reikšmingai stipriau nei vaikinai. Merginos „pirmauja“ vaikinų atžvilgiu ir pagal bendrą sunkumų įvertį. Elgesio problemų ir problemų su bendraamžiais vertinimas vaikinų ir merginų grupėse statistiškai reikšmingai nesiskiria ($p > 0,05$).

Kitas tyrimo uždavinys – nustatyti galimą paauglių alkoholio vartojimo elgesio ypatumų ir jų galių bei sunkumų tarpusavio ryšį. Statistiškai reikšmingų rezultatų pavyko aptikti palyginus dvi tiriamųjų grupes (taikytas Mann-Whitney’aus testas): vartojusieji ir nevartojusieji alkoholio paskutinį mėnesį (13 lentelė).

13 lentelė. SDQ skalės rezultatų palyginimas vartojusių ir nevartojusių alkoholio pastarąjį mėnesį grupėse

Skalė	Grupės	Rangų vidurkis	p reikšmė
Socialumo	Nevartojo alkoholio pastarąjį mėnesį	110,44	0,007
	Vartojo alkoholi pastarąjį mėnesį	87,86	
Hiperaktyvumo	Nevartojo alkoholio pastarąjį mėnesį	95,75	0,080
	Vartojo alkoholi pastarąjį mėnesį	110,28	
Emocinių simptomų	Nevartojo alkoholio pastarąjį mėnesį	100,62	0,790
	Vartojo alkoholi pastarąjį mėnesį	102,84	
Elgesio problemų	Nevartojo alkoholio pastarąjį mėnesį	93,65	0,014
	Vartojo alkoholi pastarąjį mėnesį	113,48	
Problemų su bendraamžiais	Nevartojo alkoholio pastarąjį mėnesį	100,63	0,789
	Vartojo alkoholi pastarąjį mėnesį	102,83	
Bendra sunkumų	Nevartojo alkoholio pastarąjį mėnesį	96,48	0,130
	Vartojo alkoholi pastarąjį mėnesį	109,16	

13 lentelės rezultatai atskleidė reikšmingas lyginamų kintamųjų sąsajas: per pastarąjį mėnesį alkoholi vartoję profesinės mokyklos mokiniai pripažįsta turintys daugiau elgesio problemų, o alkoholio nevartojusieji reikšmingai dažniau nurodo savo stipresnes galias (socialumo skalė, reiškianti socialinius įgūdžius). Hiperaktyvumas, emociniai simptomai, problemos su bendraamžiais ir bendri sunkumai statistiškai reikšmingai tarp vartojusių alkoholi ir jo nevartojusių paauglių nesiskiria. Gauti duomenys patvirtina tyrimo (Heradstveit ir kt., 2018) rezultatus, kurie atskleidžia, kad paauglių elgesio problemos teigiamai susijusios su alkoholio vartojimo problemomis.

Galių ir sunkumų sąsajos su paauglių atsparumu alkoholiui atskleistos atlikus Spearman’o koreliacinę analizę (14 lentelė).

14 lentelė. Paauglių galių ir sunkumų sąsajos su atsparumu alkoholiui

Skalės	Galių ir sunkumai (SDQ)						
		Socialumo	Hiperaktyvumo	Emocinių simptomų	Elgesio problemų	Problemų su bendraamžiais	Bendra sunkumų
Atsparumas alkoholiui	<i>r</i>	0,173*	-0,235**	-0,173*	-0,193**	-0,153*	-0,250**
	<i>p</i>	0,014	0,001	0,014	0,006	0,030	0,000
	<i>N</i>	202	202	202	202	202	202

Pastaba. *r* – koreliacijos koeficientas; *p* – kriterijaus *p* reikšmė (dvipusė); *N* – tiriamųjų skaičius; koreliacija statistiškai reikšminga, kai **p* < 0,05; ***p* < 0,01.

Iš 14 lentelės matyti, kad paauglių atsparumas alkoholiui statistiškai reikšmingai susijęs su visomis SDQ skalėmis ($p < 0,05$). Neigiamos koreliacijos atskleidžia, kad kuo didesnis paauglių atsparumas alkoholiui, tuo mažesnis jų hiperaktyvumas, mažiau emocinių simptomų, mažiau elgesio problemų ir mažiau problemų su bendraamžiais. Teigiama koreliacija tarp atsparumo alkoholiui ir socialumo rodo, kad kuo daugiau socialinių įgūdžių turi paauglys, tuo didesnis yra jo atsparumas alkoholiui. Turime pripažinti, kad dauguma koreliacijų yra silpnos, vis dėlto manome, kad jos atskleidžia bendras tendencijas. Šie rezultatai parodė, kad paauglio galių ir sunkumai galėtų būti vertinami kaip vidiniai atsparumo / neatsparumo alkoholiui veiksniai.

Atliekant tyrimą siekta nustatyti, kiek jame naudojami kintamieji (motinos ir tėvo alkoholio vartojimas, lytis, SDQ skalės: socialumo, elgesio sunkumų, emocinių simptomų, hiperaktyvumo, bendravimo su bendraamžiais sunkumų) yra svarbūs prognozuojant paauglių tikimybę vartoti alkoholį ir kuris kintamasis daro didžiausią poveikį alkoholio vartojimui. Taikytas logistinės regresijos modelis, siekiant prognozuoti alkoholio vartojimą per pastarąjį mėnesį, tikintis, kad tai skatins paauglius ir toliau vartoti alkoholį. Logistinės regresijos modelyje priklausomasis kintamasis buvo dichotominis kintamasis, koduojamas „nevartojo per paskutinį mėnesį arba visai nėra vartoję“ (1) ir „vartojo per paskutinį mėnesį“ (2), nepriklausomieji kintamieji – SDQ skalės: socialumo, elgesio sunkumų, emocinių simptomų, hiperaktyvumo, bendravimo su bendraamžiais sunkumų; mamos ir tėvo alkoholio vartojimo (dichotominis kintamasis „nevartoja“ ir „vartoja“),

lytis. Gautas prognostinis modelis yra tinkamas prognozei: $\chi^2 = 41,651$, $df = 12$, $p < 0,001$, Nagelkerke pseudo R2 kriterijus – 0,255 (15 lentelė).

15 lentelė. Kintamųjų logistinės regresijos alkoholio vartojimo prognozavimo modelis

	Beta	SD	Wald kri- terijus	df	p	Ekspo- nentė B
Konstanta	-4,304	1,977	4,740	1	0,029	0,014
Socialumas	-0,153	0,088	3,045	1	0,081	0,858
Hiperaktyvumas	0,028	0,093	0,088	1	0,767	1,028
Emociniai simptomai	0,174	0,101	2,961	1	0,085	1,190
Elgesio sunkumai	0,321	0,152	4,467	1	0,035	1,378
Problemos su bendraamžiais	-0,135	0,112	1,442	1	0,230	0,874
Lytis (1)	-1,147	0,459	6,247	1	0,012	0,318
Tėvo alkoholio vartojimas (1)	-1,035	0,500	4,285	1	0,038	0,355
Mamos alkoholio vartojimas (1)	-0,560	0,395	2,004	1	0,157	0,571

Pastaba: SD – standartinis nuokrypis.

Paauglių polinkį vartoti alkoholį statistiškai reikšmingai lemia *tėvo alkoholio vartojimas*, *elgesio sunkumai*, *lytis (vyras)* ($p < 0,05$). Paauglių alkoholio vartojimui didžiausią reikšmę turi *elgesio sunkumai*. Regresijos modelis atskleidė, kad kintamieji *socialumas*, *hiperaktyvumas*, *emociniai simptomai*, *problemos su bendraamžiais*, *mamos alkoholio vartojimas* statistiškai reikšmingai su paauglių alkoholio vartojimu nesusiję ($p > 0,05$).

Apibendrinant tyrimo duomenų analizę, galima teigti, kad socialiniai-kognityviniai veiksniai paauglių atsparumo alkoholiui formavimosi procese vaidina svarbų vaidmenį. Tyrimas atskleidė, kad dauguma profesinės mokyklos mokinių nevartojo alkoholio per pastarąjį mėnesį. Rezultatas kiek netikėtas, nes kitų autorių darbuose (Liuima, 2018; Davidavičienė, 2001) profesinių mokyklų mokinių alkoholio vartojimo rodikliai per pastarąjį mėnesį yra kur kas aukštesni. Vienas galimų paaiškinimų būtų tai, kad pati tiriamųjų imtis mažesnė, palyginti su kitų autorių darbais. Dar galima aiškinti tuo, kad daugiausia šio tyrimo paauglių tėvų (motina ir tėvas) yra prieš alkoholio vartojimą. Be to, šio tyrimo dalyviai pasižymėjo gana aukštu atsparumu alkoholiui lygiu, kuris šio tyrimo kontekste tyrinėtas iš paauglių suvokiamo tėvų, draugų alkoholio vartojimo elgesio, požiūrio į alkoholio vartojimą perspektyvos. Gauti rezultatai leidžia teigti, kad galimai tėvų ir draugų alkoholio vartojimas yra paauglio atsparumą alkoholiui mažinantis veiksnys.

Paaugliams įsivertinus savo galias ir sunkumus paaiškėjo, kad profesinių mokyklų merginų elgesys socialinis, jos yra hiperaktyvesnės, turi daugiau emocinių sunkumų nei profesinių mokyklų vaikinai. Panašių tyrimų aptikti nepavyko, tačiau galima daryti prielaidas, kad į profesines mokyklas susirenka specifinė merginų populiacijos dalis: joms būdingas didesnis pažeidžiamumas dėl ankstesniuose raidos etapuose vyravusios sveikatai žalingos elgsenos (Liuima, 2018). Gali būti, kad minėtų sunkumų turinčioms merginoms sudėtingiau siekti aukštesnių mokymosi rezultatų gimnazijoje, vėliau kolegijoje ar universitete, tad jos pasirenka profesines mokyklas. Geresnį socialumo skalės rodikliai patvirtina jų stipriąją pusę – geresnius nei vaikinų socialinius įgūdžius.

Statistiškai reikšmingas teigiamas paauglių atsparumo alkoholiui ir socialumo tarpusavio ryšys leidžia daryti optimistinę prielaidą, kad lavinant profesinės mokyklos mokinių socialinius įgūdžius galima būtų keisti rizikingą alkoholio vartojimo elgesį ir didinti atsparumą jam. Tačiau tam reikėtų atlikti išsamesnius prielaidą pagrindžiančius tyrimus. Statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys tarp atsparumo alkoholiui ir hiperaktyvumo, emocinių simptomų, elgesio problemų ir problemų su bendraamžiais rodo, kad paauglių pasirinkimą vartoti alkoholį galima skatinti ne tik šeimos ir bendraamžių pavyzdys ar paskatinimas, bet ir asmenybės nebranda, emociniai sunkumai, su kuriais vaikai negali susidoroti. Aiškinant tokius ryšius galima pasiremti kitų autorių pastebėjimais (Congress on Alcohol and Health, 2000), kad piktnaudžiavimo alkoholiu riziką lemia prasta paauglio socializacija ir jo probleminis elgesys. Nepajėgūs patys išspręsti kylančių problemų paaugliai dažnai išėities ieško vartodami alkoholį (Umbrasienė, Narkauskaitė, 2010). Atlikus mūsų tyrime naudotų kintamųjų logistinę regresinę analizę paaiškėjo, kad profesinės mokyklos mokinių alkoholio vartojimui didžiausią poveikį gali daryti elgesio sunkumai.

Išvados

Profesinės mokyklos mokinių atsparumo alkoholiui raiška tyrinėta socialinių-kognityvinių veiksmų kontekste. Literatūros analizė paauglių alkoholio vartojimo problematikos tematika atskleidė, kad paauglių alkoholio vartojimą lemia nemažai veiksmų, vis dėlto labiausiai akcentuojama šeima (tėvas bei motina) ir draugai. Remiantis tuo, paauglių psichologinio atsparumo raiška analizuota, atsižvelgiant į pačių paauglių alkoholio vartojimo elgesį, jų suvokiamą tėvų ir draugų alkoholio vartojimo elgesį bei jų požiūrį į tai, kad jie vartoja alkoholį. Įvertinus pačių tyrimo dalyvių ir jų artimųjų alkoholio vartojimo elgesį nustatyta: 1) niekada alkoholio nevartojo 13,4 proc. tiriamųjų; pastarąjį mėnesį alkoholį vartojo 39,6 proc. tiriamųjų; 2) tiriamieji nurodė, kad alkoholį tyrime nurodytais laikotar-

pais dažniau vartojo tėvai nei motinos; 3) daugelis tiriamųjų (28,2 proc.) turi bent po keletą artimų draugų, kurie vartojo alkoholį pastaraisiais metais. Paauglių akimis, daugiausia tėvų (76,7 proc. motinų ir 65,9 proc. tėvų) nepritaria tam, kad jie vartoja alkoholį, nors 75,7 proc. tėvų ir 56,4 proc. motinų patys daugiau ar mažiau vartoja alkoholį. Atsparesni alkoholiui yra tie paaugliai, kurie: 1) nevartojo alkoholio pastarąjį mėnesį; 2) mažiau turi alkoholį vartojančių ir alkoholio vartojimą palaikančių draugų; 3) tėvai nepritaria tam, kad jie vartoja alkoholį. Nustatytos paauglių atsparumo alkoholiui sąsajos su galiomis ir sunkumais. Paaiškėjo, kad stipriau išreikštas paauglių socialus elgesys ir hiperaktyvumas, silpniau išreikšti – emociniai simptomai, elgesio problemos bei problemos su bendraamžiais. Merginų elgesys socialesnis, jos yra hiperaktyvesnės, turi daugiau emocinių sunkumų nei vaikinai. Nevartojusieji alkoholio pastarąjį mėnesį yra socialesni, turi mažiau elgesio problemų. Atsparumas alkoholiui susijęs su didesniu socialumu, mažesniu hiperaktyvumu, mažesniais emociniais ir elgesio sunkumais, retesnėmis problemomis su bendraamžiais.

Atlikus tyrimą nustatyta, kiek tyrime naudoti kintamieji (motinos ir tėvo alkoholio vartojimas, lytis, SDQ skalės: socialumo, elgesio sunkumų, emocinių simptomų, hiperaktyvumo, bendravimo su bendraamžiais sunkumų) svarbūs prognozuojant paauglių tikimybę vartoti alkoholį ir kuris kintamasis daro didžiausią poveikį alkoholio vartojimui. Polinkį vartoti alkoholį prognozuoja tėvo alkoholio vartojimas, elgesio sunkumai ir vyriškoji lytis. Didžiausią poveikį alkoholio vartojimui daro elgesio sunkumai.

Literatūra

- Alati, R., Najman, J. M., Kinner, S. A., Mamun, A. A., Williams, G. M., O'Callaghan, M., Bor, W. (2005). Early predictors of adult drinking: a birth cohort study. *American Journal of Epidemiology*, 162 (11), 1098–1107. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16236998/> [žiūrėta 2023-11-20].
- Baudat, S., Antoniotti, J. P., Zimmermann, G., Petegem, S. V. (2017). The role of maternal communication style in adolescents' motivation to change alcohol use: a vignette-based study. *Drugs Education Prevention & Policy: Drugs Educ Prev Pol*, 24 (2), 152–162. <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4092/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=8b05bf8f-4cdd-4744-b23e-ed906ac26069%40redis> [žiūrėta 2023-11-20].
- Bjarnason, T., Andersson, B., Choquet, M., Rapinett, G. (2003). Alcohol culture, family structure and adolescent alcohol use: multilevel modeling of frequency of heavy drinking among 15–16 year old students in 11 European countries. *Journal of studies on alcohol*, 64 (2), 200–208. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12713193/> [žiūrėta 2023-11-04].
- Blumenthal, H., Leen-Feldner, W. E., Frala, L. J., Badour, L. C., Ham, S. L. (2010). Social anxiety and motives for alcohol use among adolescents. *Psychol Addict Behav*, 24 (3), 529–534.
- Brown, S. A., Creamer, V. A., Stetson, B. (1987). Adolescent alcohol expectancies in relation to personal and parental drinking patterns. *Journal of Abnormal Psychology*, 96 (2), 117–121. https://www.researchgate.net/publication/19576588_Adolescent_alcohol_Expectancies_in_relation_to_personal_and_parental_drinking_patterns [žiūrėta 2023-11-20].
- Bulotaitė, L. (2009). *Priklausomybių anatomija*. Vilnius: Tyto alba.
- Chen, C. Y., Storr, C. L., Tang, G. M., Huang, S. L., Hsiao, C. K., Chen, W. J. (2008). Early alcohol experiences and adolescent mental health: A population-based study in Taiwan. *Drug and Alcohol Dependence*, 95 (3),

- 209–218. https://www.researchgate.net/publication/5510795_Early_alcohol_experiences_and_adolescent_mental_health_A_population-based_study_in_Taiwan
- Congress on Alcohol and Health. (2000). *10th Special Report to the U.S. Psychosocial factors in alcohol use and alcoholism*. <https://pubs.niaaa.nih.gov/publications/10report/chap03c.pdf>.
- Cosell, E. M., Everly, K. T. (2010). *Social Drinking : uses, abuses and psychological factors*. New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Davidavičienė, A. G. (2001). *Tėvams apie narkotikus. Kaip apsaugoti vaikus?* Vilnius.
- Deas, D., Thomas, S. (2002). *Comorbid psychiatric factors contributing to adolescent alcohol and other drug use*. The National Institute on Alcohol abuse and alcoholism. <https://pubs.niaaa.nih.gov/publications/arh26-2/116-121.htm> [žiūrėta 2023-11-20].
- Duncan, S. C., Duncan, T. E., Strycker, L. A. (2006). Alcohol use from ages 9 to 16: A cohort-sequential latent growth model. *Drug and Alcohol Dependence*, 81 (1), 71–81. <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4056/science/article/pii/S0376871605001900> [žiūrėta 2023-11-20].
- Earle, J. (2013). Chapter 7: *Emotional and behavioural problems*. <https://www.bma.org.uk> [žiūrėta 2023-11-20].
- Fromme, K. (2006). Parenting and other influences on the alcohol use and emotional adjustment of children, adolescents and emerging adults. *Psychology of Addictive Behaviors*, 20 (2), 138–139. <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4092/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=aa7313ae-ded3-4163-9709-64bfa21e8b9c%40redis> [žiūrėta 2023-11-20].
- Gintalaitė, D., Vaitkevičius, R., Pilkauskienė, I. (2013). Paauglių alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo rizikingumo ir asmens, bendraamžių bei šeimos lygmens rizikos ir apsauginių veiksnių ryšys, remiantis socialinio vystymosi modeliu. *Visuomenės sveikata*, 1 (60), 30–41. VDU. [https://www.hi.lt/uploads/Institutas/visuomenes%20sveikata/VS%2020213%201\(60\).pdf](https://www.hi.lt/uploads/Institutas/visuomenes%20sveikata/VS%2020213%201(60).pdf) [žiūrėta 2023-11-19].
- Gintilienė, G., Girdzijauskienė, S., Černiauskienė, D., Lesinskienė, S., Povilaitis, R., Pūras, D. (2004). Lietuviškas SDQ – standartizuotas mokyklinio amžiaus vaikų Galių ir sunkumų klausimynas. *Psichologija*, 29, 1392–1359. https://www.researchgate.net/publication/285864349_Lietuviskasis_SDQ-Standartizuotas_mokyklinio_amziaus_vaikuogonek_Galiu_ir_sunkumu_klausimynas [žiūrėta 2023-11-19].
- Hayes, L., Smart, D., Toumbourou, J., Sanson, A. (2004). Parenting influences on adolescent alcohol use. *Research Report No. 10*. Melbourne: Australian Institute of Family Studies, Common wealth of Australia. <https://researchonline.federation.edu.au/vital/access/services/Download/vital:2224/DS1?view=true> [žiūrėta 2023-11-06].
- Hawkins, J. D., Catalano, R., Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112, 64–105. https://www.researchgate.net/publication/21626764_Risk_and_Protective_Factors_for_Alcohol_and_Other_Drug_Problems_in_Adolescence_and_Early_Adulthood_Implications_for_Substance_Abuse_Prevention [žiūrėta 2023-11-06].
- Heradstveit, O., Skogen, J. C., Bøe, T., Hetland, J., Pedersen, U., M., Hysing, M. (2018). Prospective associations between childhood externalising and internalising problems and adolescent alcohol and drug use: The Bergen Child Stud. *Ordic Studies on Alcohol and Drugs*, 35 (5), 357–371. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32934538/> [žiūrėta 2023-11-06].
- Hung, C. C., Chiang, Y. C., Chang, H. Y., Yen, L. L. (2011). Path of socialization and cognitive factors' effects on adolescents' alcohol use in Taiwan. *Addictive Behaviors*, 36, 807–813. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0306460311000888> [žiūrėta 2023-11-06].
- Jaruševičienė, L., Valius, L., Vergyga, A., Žemaitis, M. (2009). Paauglių ir šeimos narių elgsenos sąsajos su medžiagų, sukeliančių priklausomybę, vartojimu paauglystėje. *Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas*, 13 (4), 216–222.
- Kivimaki, P., Kekkonen, V., Valtonen, H., Tolmunen, T., Honkalampi, K., Tacke, U., Hintikka, J., Lehto, M. S., Laukkanen, E. (2014). Alcohol use among adolescents, aggressive behaviour, and internalizing problems. *Journal of Adolescence*, 37, 945–951. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25038493/> [žiūrėta 2023 11 06].
- Kuntsche, E., Knibbe, R., Gmel, G., Engels, R. (2006). Who drinks and why? A review of socio-demographic, personality, and contextual issues behind the drinking motives in young people. *Addict Behav*, 31 (10), 1844–1857. <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4056/science/article/pii/S0306460305003217> [žiūrėta 2023-11-05].
- Liuima, V. (2018). Profesinio mokymo įstaigų mokinių rizikingas elgsensys ir su juo susiję veiksniai. *Visuomenės sveikata*, 1 (80), 73–79.
- Loxley, W., Toumbourou, J. W., Stockwell, T., Haines, B., Scott, K., Godfrey, C., Waters, E., Patton, G., Fordham, R., Gray, D., Marshall, J., Ryder, D., Siggers, S., Sanci, L., Williems, J. (2004). *The Prevention*

- of substance use, risk and harm in Australia: a review of the evidence*. The National drug research institute and centre for adolescent health: Union Offset. https://www.researchgate.net/publication/47735580_The_Prevention_of_Substance_Use_Risk_and_Harm_in_Australia_A_Review_of_the_Evidence [žiūrėta 2023-11-05].
- Perminienė, R., Istomina, N., Drungilienė, D., Razbadauskas, A. (2013). Europos jaunimas – narkomanijos prevencijos programa: Klaipėdos atvejis Europos miestų kontekste. *Sveikatos mokslai*, 23 (1), 13–20. <https://sm-hs.eu/wp-content/uploads/2019/02/414-1526-1-PB.pdf> [žiūrėta 2023-11-05].
- Petrynytė, G., Zaborskis, A., Veryga, A. (2007). Jaunimo alkoholinių gėrimų vartojimo rizikos veiksniai ir prevencijos programų kryptys. *Medicina*, 43 (2), 103–109. Kaunas.
- Scheier, L. M., Botvin, G. J., Diaz, T., Griffin, K. W. (1999). Social skills, competence, and drug refusal efficacy as predictors of adolescent alcohol use. *Drug Education*, 29 (3), 251–278. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10645126/> [žiūrėta 2023-11-05].
- Schuckit, M. A. (1995). A long-term study of sons of alcoholics. *Alcohol Research and Health*, 19 (3), 172–175. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31798092/> [žiūrėta 2023-11-05].
- Slutske, W. S., D’Onofrio, D. M., Turkheimer, E., Emery, R. E., Harden, K. P., Heath, A. C., Martin, N. G. (2008). Searching for an environmental effect of parental alcoholism on offspring alcohol use disorder: a genetically informed study of children of alcoholics. *Journal of Abnormal Psychology*, 117 (3), 534–551. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18729607/> [žiūrėta 2023-11-05].
- Šumskas, L., Zaborskis, A. (2004). Lietuvos moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimas (1994–2002). *Medicina*, 40 (11), 1117–1123. Kaunas. <https://medicina.lsmuni.lt/med/0411/0411-111.htm> [žiūrėta 2023-11-04].
- The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs Report: 2019 Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. (2019). https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/ESPAD_2019.pdf [žiūrėta 2023-11-20].
- Tomlinson, K. L., Brown, S. A. (2012). Self-medication or social learning? A comparison of models to predict early adolescent drinking. *Addictive Behaviors*, 37 (2), 179–186. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22055793/> [žiūrėta 2023-11-02].
- Umbrasienė, N., Narkauskaitė, L. (2010). Psichosocialiniai veiksniai, lemiantys vaikų rizikingą elgesį. *Visuomenės sveikata*, 3 (50), 24.
- Urberg, K. A., Degirmencioglu, S. M., Pilgrim, C. (1997). Close friend and group influence on adolescent cigarette smoking and alcohol use. *Developments Psychology*, 33 (5), 834–844. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9300216/> [žiūrėta 2023-11-04].
- Valstybinės vaistų kontrolės tarnybos Farmakologinio budrumo ir apsinuodijimų informacijos skyrius. <https://www.vvkt.lt/index.php?331029114> [žiūrėta 2023-1-02].
- Wood, M. D., Read, J. P., Mitchell, R. E., Brand, N. H. (2004). Do parents still matter? Parent and peer Influences on alcohol involvement among recent high school graduates. *Psychology of Addictive Behaviors*, 18 (1), 19–30. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15008682/> [žiūrėta 2023-11-02].
- Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija. Integrutas požiūris*. Margi raštai.

THE EXPRESSION OF ALCOHOL RESISTANCE AMONG ADOLESCENTS IN THE CONTEXT OF SOCIAL-COGNITIVE FACTORS

Ugnė Kundrotienė, Ramutė Čepienė

Summary

Research on alcohol consumption in adolescence is mostly limited to an analysis of the prevalence and external factors of alcohol consumption. Vocational pupils, as a specific group of adolescents, have not received special attention from researchers into this phenomenon. The article raises a scientific problem, i.e. how resistance to alcohol among adolescents is expressed in the context of social-cognitive factors. The subject of the research is the expression of alcohol resistance among adolescents.

The aim of the research: to show the expression of alcohol resistance among adolescents in the context of social-cognitive factors.

The aim is achieved by setting the following objectives: 1) to assess factors of alcohol consumption behaviour and alcohol resistance among adolescents; 2) to reveal links between the strengths and difficulties of adolescents, and external alcohol resistance factors and consumption behaviour.

Research methods: the quantitative method.

Methodology. Alcohol consumption behaviour and social-cognitive factors were assessed by the use of the Drinking Behaviour and Perceptions Questionnaire (2011). The authors of the questionnaire, C.C. Hung, Y.C. Chiang, H.Y. Chang and L.L. Yen, gave permission to translate the questionnaire into Lithuanian and use it in the research. The questionnaire consists of five parts, allowing an assessment of alcohol consumption by the adolescent, the adolescent's perception of the alcohol consumption behaviour of the people around him (mother, father, close friends, classmates), and their attitude to alcohol consumption. One of the parts of the questionnaire is the alcohol resistance scale. The Cronbach α of the scale = 0.914.

Strengths and difficulties were assessed by use of the SDQ (Strengths and Difficulties Questionnaire, R. Goodman, 1997). The Lithuanian version of the SDQ for children aged from 11 to 17, prepared by G. Gintilienė, S. Girdzijauskienė, D. Černiauskaitė, S. Lesinskienė, R. Povilaitis and D. Pūras, was used for the research. All five scales of the questionnaire, i.e. the scale of emotional symptoms, the scale of behavioural problems, the scale of hyperactivity, the scale of problems with peers, and the scale of sociality, were used in the research. Statements of the sociality scale show the strengths of the adolescent, i.e. the ability to communicate,

empathy, a willingness to help others, etc. The established overall internal reliability of the SDQ, i.e. Cronbach $\alpha = 0.682$.

The data obtained during the research was processed by computer applications SPSS 20.0, Microsoft Word, and Microsoft Excel. The following statistical analysis methods were used for the implementation of the objectives of the research: descriptive statistics, Cronbach alfa, Shapiro-Wilk, Mann-Whitney, and Kruskal-Wallis tests, chi-square (χ^2) criterion, and Spearman's rho correlation coefficient. The logistic regression method was used for the preparation of the predictive model of alcohol consumption among adolescents.

The main results and conclusions of the research. It was determined that 13.4 per cent of the participants in the research had never consumed alcohol; 39.6 per cent of the subjects had consumed alcohol in the last month. During the aforementioned periods, the fathers of the vocational pupils who took part in the research consumed alcohol more often than the mothers. Meanwhile, close friends of the adolescents, compared with their classmates, consumed alcohol more often over the last year. It turned out that, from the adolescents' point of view, the majority of fathers and mothers are against children consuming alcohol. Meanwhile, the adolescents consider that the majority of their close friends and classmates are indifferent towards or supportive of alcohol consumption. Adolescents 1) who did not consume alcohol in the last month, 2) who have fewer close friends who consume alcohol or promote alcohol consumption, and 3) whose parents are against the consumption of alcohol by children, are more resistant to alcohol. A fairly high resistance to alcohol among vocational pupils was found. Adolescents' resistance to alcohol is related to greater sociability, lower hyperactivity, fewer emotional and behavioural difficulties, and fewer problems with peers. Girls are characterised more by social behaviour, are more hyperactive, and face more emotional difficulties than boys. The adolescents who did not consume alcohol in the last month had fewer behavioural problems, and are characterised by better social skills.

The logistic regression model revealed that adolescents' propensity to consume alcohol is predicted by *behavioural difficulties suffered by them, the father's alcohol consumption, and gender (male)*.

Ugnė Kundrotienė – asistentė, magistrė (socialiniai mokslai – psichologija), Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Psichologijos katedra; psichologė-psichoterapeutė, Klaipėdos pedagoginė psichologinė tarnyba.
El. paštas: kundrote@gmail.com